

Vrcholně barokní fara v Žebnici a typologie farních budov z druhé poloviny 18. století

PAVEL VLČEK

Klíčová slova: Žebnice — panství plaského kláštera — fara — barokní architektura — stavební dějiny a typologie

Fary soustřeďující pod jednou střechou malou hospodářskou jednotku – nevelký statek a duchovní správu – představují specifický stavební typ, jenž podobně jako jiné typy historických budov v podstatě již zanikl. Vazba mezi pozemkovým vlastnictvím, chovem koní, dobytka a dalšího domácího zvířectva k obživě faráře byla zcela zrušena a zanikla i běžná praxe vaření piva ve vrchnostenském pivovaru z vlastního ječmene stejně jako všechny další možnosti charakteristické pro farní hospodářství v 18. století. Navíc s rapidním poklesem praktikujících věřících ztratila mnohde smysl i vlastní duchovní správa a poklesl počet duchovních. V důsledku menšího počtu věřících se dnes staly mnohé farní budovy zbytečné, takže slouží k jinému účelu – ať již jako nájemní obytné, nebo rekreační budovy. Část z nich dokonce církev odprodala soukromým vlastníkům. Avšak i ty budovy, které nadále slouží jako centrum farnosti a jsou dosud církví využívány k duchovní správě, změnily zásadním způsobem svou vnitřní strukturu, protože již nikde nejsou součástí zemědělské činnosti, jak byly v minulosti. Také na faře v Žebnici (okr. Plzeň-sever) jsou patrné úpravy související s modernizací vnitřního vybavení, které se od 18. století podstatným způsobem změnilo. Přesto se v této budově zachovalo značné množství původních stavebních a architektonických prvků, jaké z jiných intenzivně využívaných historických staveb již neznáme. Dnešní soukromý majitel se památce nevěnuje. Hrozí nebezpečí, že četné dosud zachované hodnotné detaily fary v Žebnici zaniknou nebo se nenávratně ztratí.

Již v roce 1250 je ves Žebnice s kostelem uvedena jako majetek plaského cisterciáckého kláštera.¹ Během husitských válek byla ves od majetku kláštera odtržena, když ji král Zikmund zastavil Burianovi z Gutštejna a ten ji připojil ke svému panství Bělá.² Opat Bohuslav však Žebnici v roce 1530 vyplatil a od té doby až do zrušení kláštera v roce 1785 patřila plaským cisterciákům. Ale nikoliv celá vesnice. V ní existoval ještě svobodný dvůr s pivovarem a šenkem, jenž byl získán jistým Gottfriedem z Cách; ten vykoupil dvůr za 30 kop, jak potvrzovala listina plaského opata Gotfrýda z roku 1415, v níž se mluví o věčné svobodě.³ Majitelé dvora koncem 16. století ale nakonec prohráli spor s opatem Adamem Wildem, jenž argumentoval tím, že jeho předchůdce nemohl podle zemského práva takto činit bez povolení krále a že kšaft byl proto neplatný. Sporný grunt se tak zařadil k ostatním klášterním statkům v Žebnici.⁴

Přestože právo podací k farnímu kostelu v Žebnici měli cisterciáci, faráři zde doložení v druhé polovině 14. století byli zřejmě světští, jak vyplývá z údajů o faráři Zdimírovi v letech 1378–1385, jenž v době před tím měl faru v Milči, či o faráři Chotěborovi, který směnil svou farnost v Újezdu Svatého Kříže v době krátce před rokem 1385. A. Podlaha uvádí prvního faráře v Žebnici, jakéhosi Jana, k roku 1368.⁵

I po husitských válkách zůstala Žebnice v majetku plaského kláštera. Nadále zde působila katolická fara, jež se stala centrem katolíků v prostředí víceméně utrakvistickém a posléze luteránském. Dobře o tom vypovídá prosba plaského opata, kterou se obracel k pražskému arcibiskupu Antonínu Brusovi z Mohelnice dne 3. 6. 1578: „*Vaši Milost žádám, ráčíte-li míti jakého českého kaplana, že mi na faru do vsi Žebnice odeslati ráčíte; nemálo lidu k témuž záduší přísluší; i odjinud, mající luterijánské faráře, tu se utíkají; není, kdo jim posloužiti*“.⁶ V pobělohorské éře se ovšem prostředí radikálně změnilo a duchovní správu v Žebnici vykonávali už přímo cisterciáci z Plas.

Na počátku 17. století a pak i během třicetileté války se situace nevyvíjela pro Žebnici nijak vesele – již před válkou opouštěli poddaní své grunty, „*nemohouce sněsti nebývalých břemen ... Již dávno před válkou třicetiletou byla skoro polovice statků pustých a odběžných. Za války bylo několik domů spáleno a poddaní sběhli. Roku 1651 bylo ve vsi 11 pustin a jen 8 domů obydlených. V nich žili 63 lidé*“.⁷ Přestože matrika v Žebnici byla vedena již od roku 1639, byla Žebnice v roce 1652 přiřažena ke Kralovicím. Po pěti letech ji opět administrovali řeholníci z Plas, ale formálně došlo k novému zřízení fary v roce 1690 za opata Ondřeje Trojera; tehdy se prvním farářem stal Bernard Claudius.⁸ Zdá se tak být jasné, že v uvedené době vznikla v Žebnici farní budova, o jejíž podobě nemáme žádnou představu. Nejspíš byl obsazen pro faru nějaký pustý statek, jichž

1 *Chronici Plassensis privati „Tilia Plassensis“*; II., s. 167.

2 KOČKA, V.: *Dějiny politického okresu Kralovického*, s. 233.

3 KOČKA, V., c. d., s. 232.

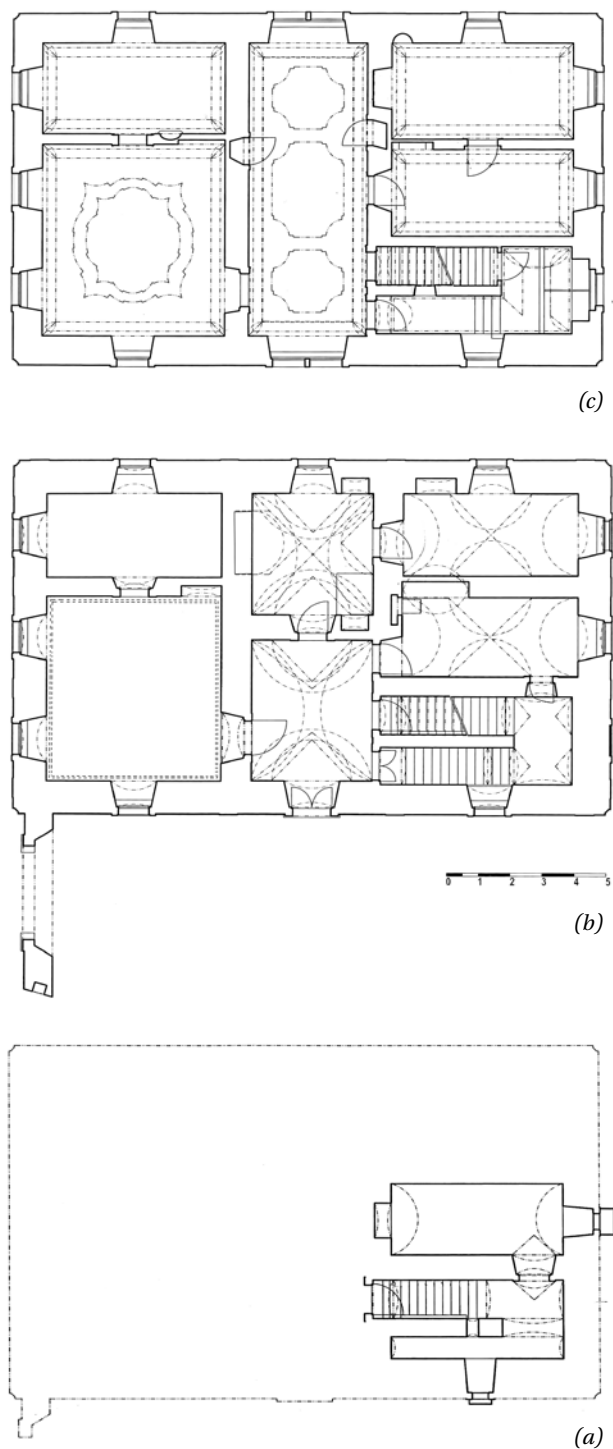
4 KOČKA, V., c. d., s. 237.

5 PODLAHA, A.: *Posvátná místa království Českého*, s. 108.

6 PODLAHA, A. cit. 5, s. 108.

7 KOČKA, V., c. d., s. 234.

8 KOČKA, V., c. d., s. 238–239.

Obr. 1. Žebnice (okr. Plzeň-sever), fara. Půdorysné zaměření suiterénu (a), přízemí (b) a patra (c). Současný stav. (Převzato od T. Šantavý, projektový ateliér pro architekturu a pozemní stavby, spol. s r. o.)

se po třicetileté válce nalézalo v každé obci hned několik. Nelze vyloučit ani možnost, že barokní stavba nové fary, realizovaná za působení faráře Kornelia Čermáka (†1750), vznikla v místech starší farní budovy. Ta však byla podle soudobých zpráv kompletně rozebrána a takto získaný materiál byl využit na stavbu místní školy (zbourána jako

nevyhovující objekt na konci 19. století) v poloze nedaleko fary, jak je vidět na situačním plánu obce z roku 1835.

Po zrušení plaského kláštera přešlo právo podací nad kostelem v Žebnici na Náboženský fond, fakticky na pražské arcibiskupství. Po prodeji panství Klementu W. L. Metternichovi v roce 1826 se stal patronem tento nový vlastník.

V době zrušení kláštera v Plasích přínáleželo k žebnické faře 46 strychů polí, luk na čtyři vozy sena a kus lesa. Farář Pavel Cordelius, který zde působil v letech 1694–1737, přiznal příjem z desátku ve výši 55 strychů žita, 7 strychů ječmene a 41 strychů ovsu. K tomu ještě získával 14 zl. z takzvaných železných krav, z letníků měl příjem 6 zl. a ze štol 25 zl. Nový patronátní pán se zavázal dávat od roku 1826 faráři ročně zdarma dva sudy piva a 36 sáhů palivového dřeva.⁹

J. Schaller se dotýká Žebnice v rámci popisu Rakovnického kraje v roce 1785 jen letmo. Tehdy zde bylo třicet jedna domů a patronát patřil ještě plaskému klášteru.¹⁰ J. G. Sommer jmenovitě uvádí faru v Žebnici: „Die Pfarre wurde im J. 1741 vom Abte Cölestin Stoy neu erbaut“. Tehdy (1838) Plasy a Žebnice územně spadaly již do Plzeňského kraje. Bylo zde čtyřicet domů a 387 obyvatel. J. G. Sommer se zmiňuje také o tom, že k žebnické farnosti patří obce Horní Hradiště, Mladotice, Řemešín, Ondřejov a Trojany (dříve Trojerovice, nově vysazené opatem Ondřejem Trojerem stejně jako Ondřejov), Kopidlo a Hadačka.¹¹ A. Podlaha již nezmiňuje Mladotice, které byly přefazeny v roce 1857 k faře Strážiště, ale jmenuje Podhrázský mlýn a další samoty.¹² V roce 1859 došlo k dalšímu zmenšení farnosti, když Ondřejov byl přifařen ke Křečovu. V roce 1920 se odtrhlo Kopidlo, přičleněné do Kralovic, kam v roce 1940 přešla i Hadačka.

V soupisu památek kralovického okresu fara v Žebnici překvapivě, zřejmě omylem, chybí.¹³ Stejně překvapivě je zmíněna farní budova v *Uměleckých památkách Čech*, kde je popsána jako barokní, volně stojící, obdélná jednopatrová stavba s mansardovou střechou.¹⁴ Schází ovšem datace, kterou znal již J. G. Sommer, protože je uvedena nad vchodem do fary. Drobná novodobá příručka *Severní Plzeňsko* zmiňuje faru jako stavbu z roku 1741 a konstatuje, že fara je patrová, v přízemí klenutá a s klenutou bránou v hrzení farního dvora.¹⁵

Výstavba žebnické barokní fary je jednoznačně určena nápisovou deskou nad vchodem, který se nalézá směrem do dvora: PAROCHIAM HANC // AEDIFICAVIT // COELESTINUS STOY // ABBAS PLASSENSIS // ANNO 1741. Z této doby pochází celá hmota stavby, utváření jejich vnějších fasád i vnitřní dispozice. Mladší zásahy jsou

9 KOČKA, V., c. d., s. 239.

10 SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, 1. Theil, s. 153–154.

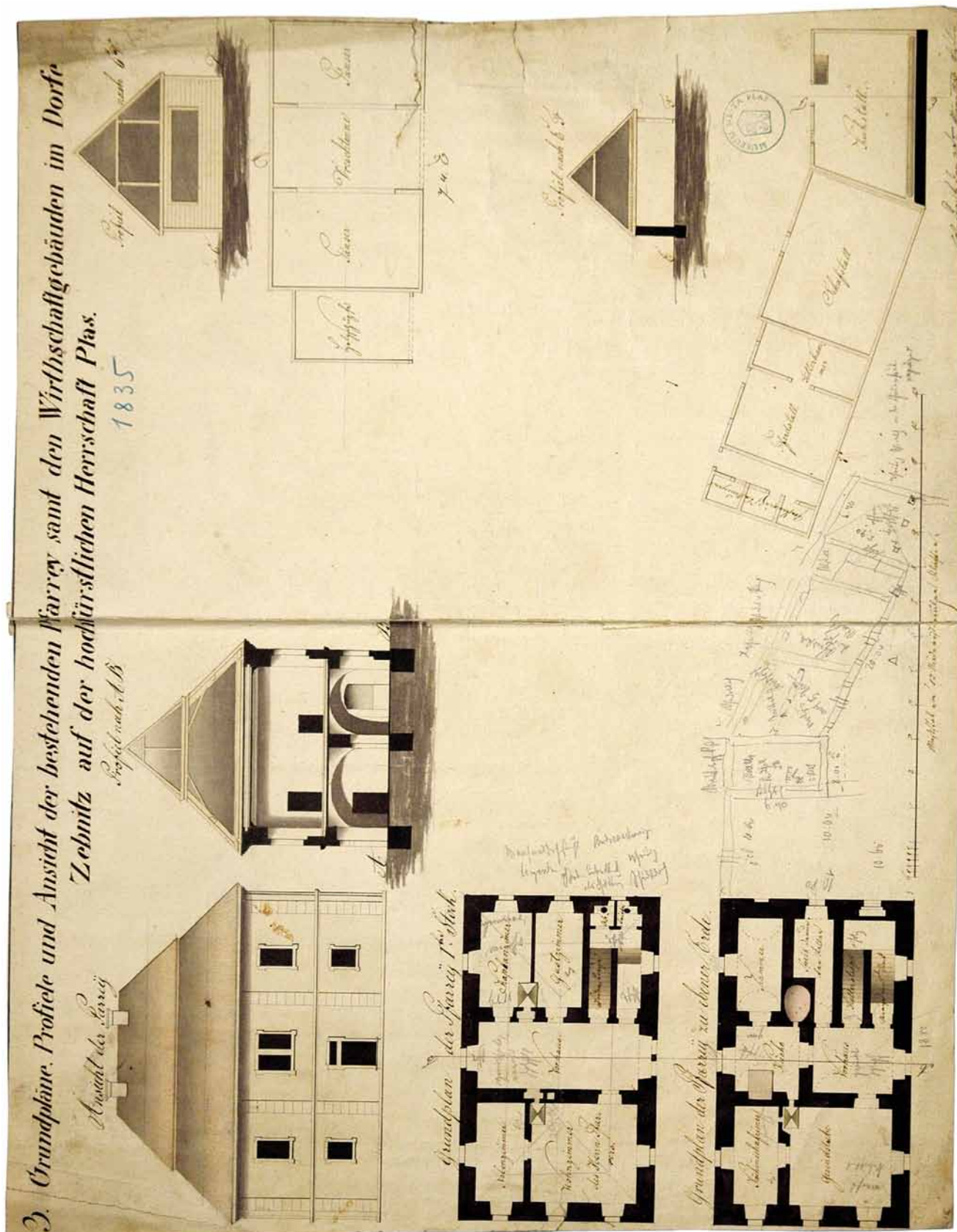
11 SOMMER, J. G.: *Das Königreich Böhmen, Statistisch-topographisch dargestellt*, 6. Bd., s. 318–319.

12 PODLAHA, A., cit. 5, s. 107–109.

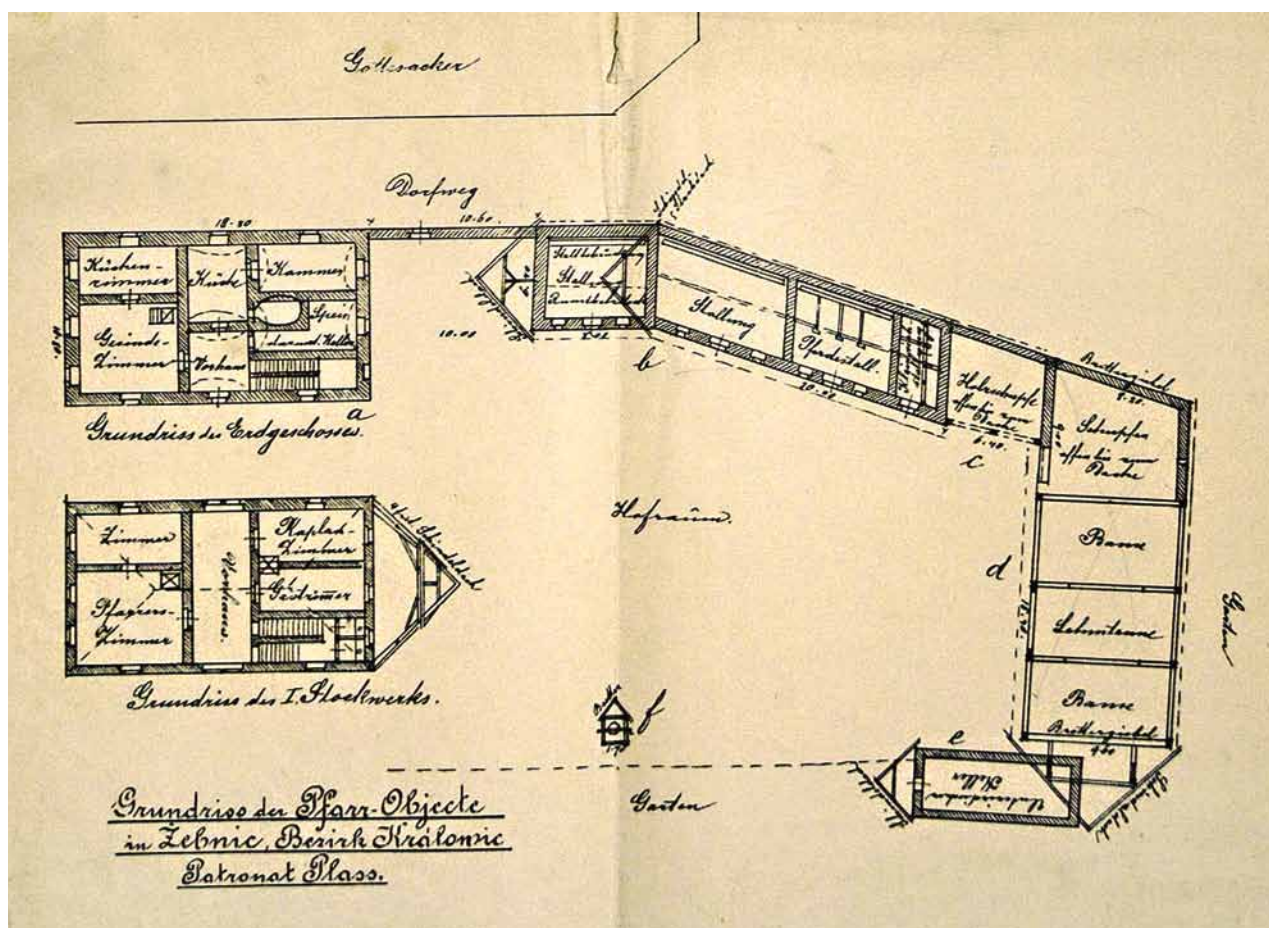
13 PODLAHA, A.: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*, sv. 37.

14 *Umělecké památky Čech*, 4. díl, s. 401.

15 BUKAČOVÁ, I.; FOUUD, K.; FÁK, J.: *Severní Plzeňsko*, 1. sv., s. 105.

Obr. 2. Žebnice, areál fary. Půdorysy, příčný řez a fasáda hlavní budovy, obdobně hospodářských staveb. Rys provedený v měřítku tuší na tuhém papíru 37,3 × 47,7 cm. Datován 30. 3. 1835. Doplněno mladšími kresbami a poznámkami tužkou na lici i z rubu. (Archiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni)

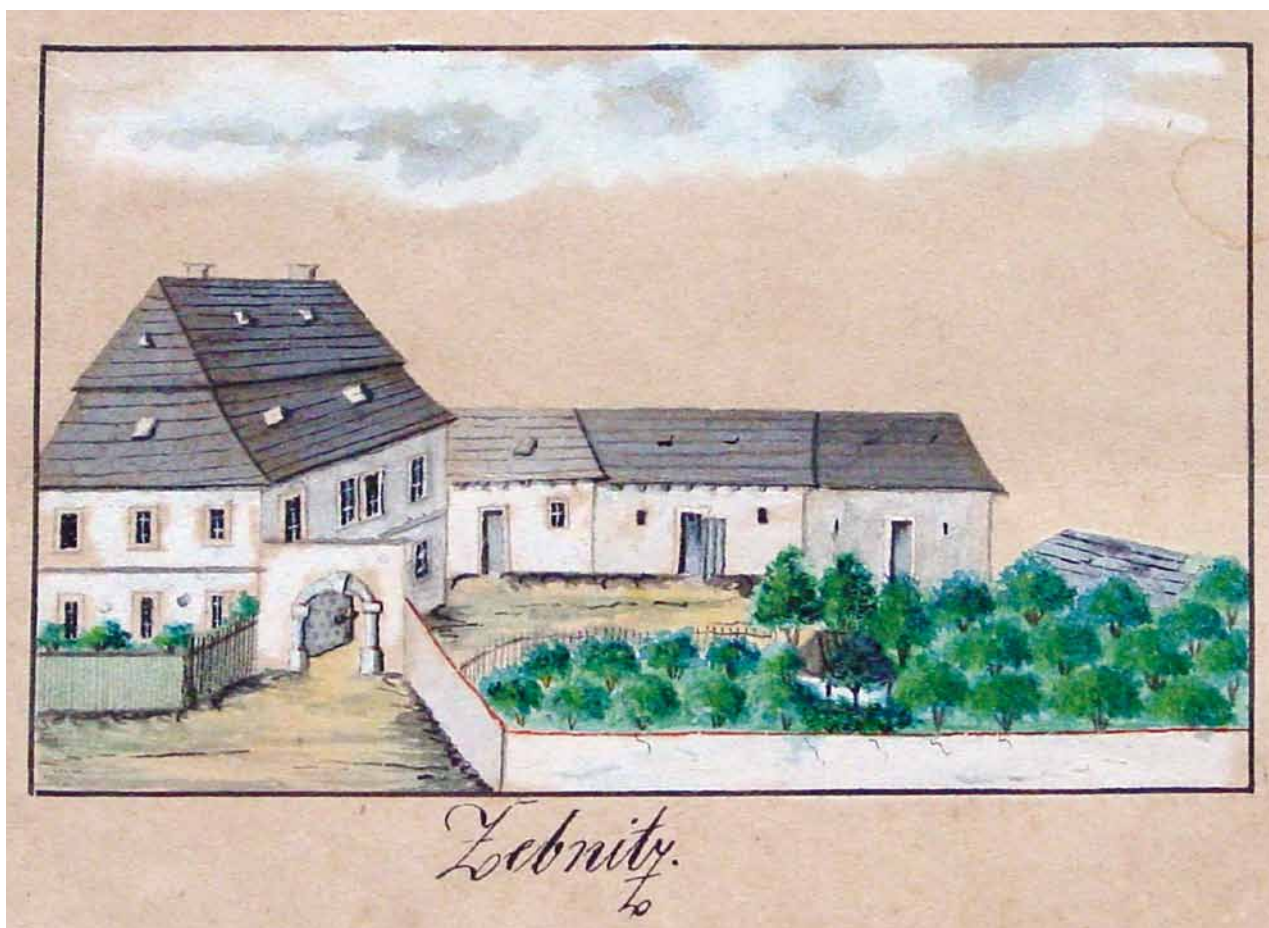
Obr. 3. Žebnice, areál fary. Půdorys přízemí a patra (patro je zachyceno ještě v původní barokní dispozici) hlavní budovy a přízemí hospodářských budov. Rys provedený v měřítku tuší na papíru 34,5 × 49,5 cm přibližně v 2. polovině 19. století. (Archiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni)

nevelké a zpravidla byly způsobeny jen modernizací či údržbou. Drobný detail ve sklepení, pod nástupním ramenem schodiště – nápadná změna ve struktuře zdíva – by mohl napovídat, že vrcholně barokní výstavbě předcházela starší objekt, založený o více jak metr níže oproti dnešnímu objektu. (Pokud se skutečně jedná o pozůstatky starší konstrukce, je to jen nepatrný fragment.)

Budova fary se zachovala v neobyčejně čisté barokní podobě (půdorysné zaměření dnešního stavu jednotlivých podlaží viz obr. 1), takže lze poměrně snadno rekonstruovat její vzhled v roce 1741. Navíc k této rekonstrukci dopomáhají i plány, které jsou datovány 30. 3. 1835 (obr. 2). K tomu se nabízí srovnání s plány asi z konce 19. století (obr. 3), které ovšem zachycují jen nepatrné změny; mladší plány jsou sice schématické, ale přes určitá zjednodušení důvěryhodné. Rozdíl mezi oběma zobrazeními lze v přízemí rozeznat pouze v kuchyni, kde na mladším plánu již není zachyceno otevřené ohniště, nepochybně proto, že bylo zaměněno za sporák. Ještě stále však existovala chlebová pec, která zasahovala do prostoru spižírny. V patře není žádný rozdíl; jen u mladšího plánu je správně zachyceno sružené okno i na druhé straně chodby. Na obou plánech, vyhotovených v měřítku, jsou popisy, z nichž je patrné, že funkce jednotlivých místností se nezměnily (nepochybně

od doby výstavby). Do fary se vstupovalo přes předsín, z níž vedl vlevo vchod do čeledníku, ze kterého se dalo vstoupit do ložnice kuchařky (nesprávně označené jako *Köchenschafzimmer*). Na plánu je vyznačen příkladací prostor i z této místnosti do kamen v čeledníku, která se jinak obsluhovala z předsíně. Proti vchodu byl z předsíně přístup do kuchyně s otevřeným ohništěm při levé stěně. Z kuchyně, ze které byla přístupná i komora, se obsluhovala chlebová pec. Vpravo se z předsíně vstupovalo jednak na schodiště nahoru do patra, vedle pak na schodiště do sklepa. Další vchod zde vedl do prostoru spižírny a malého sklípku. V mezipatře se nalézala dvojice suchých záchodů.

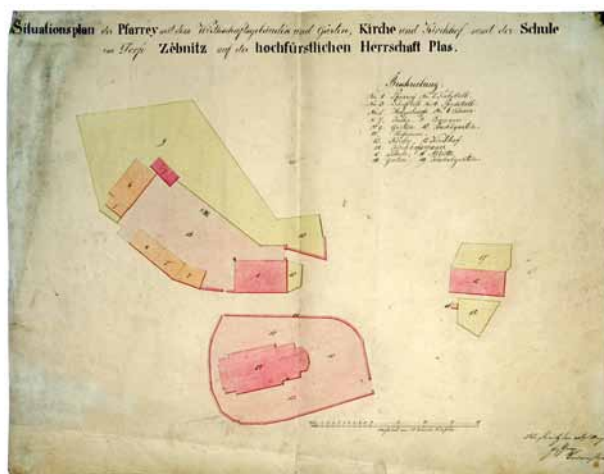
V patře ústilo schodiště z přízemí jedním ramenem, druhé rameno při obvodové zdi umožňovalo výstup na půdu. Velká předsín (chodba) v patře procházela celým objektem a byla dobře osvětlena z obou stran sruženými okny. Ve stěně proti schodišti se nacházel jediný vstup a kamnová dvířka; vchodem se dalo vejít do místnosti fary, kde v koutě, stejně jako v přízemí, byla kamna obsluhovaná zvencí dvířky. Kamna částečně vyhřívala i vedlejší místnost (*Nebenzimmer*), jež nepochybně sloužila jako ložnice. Na protilehlé straně velké předsíně byly, vedle vchodu do schodiště, další dva vchody a kamnová dvířka mezi nimi. Blíže z nich při schodišti sloužil ke vstupu do

Obr. 4. Žebnice, areál fary včetně vjezdové brány, hospodářských budov a hrazené zahrady. Kolorovaná veduta z počátku 19. století. (Reprofoto, archiv autora)

hostinské místnosti, vzdálenější vedl do místnosti kaplana. Obě místnosti byly vyhřívány společnými kamny, prolínajícími střední příčkou. Také tato kamna se obsluhovala kamnovými dvířky zvenčí. Ještě koncem 19. století, jak vyplývá z mladšího plánu, byla střecha fary ze šindele. Šindelové střechy byly pochopitelně i na hospodářských objektech.

Starší plán zachytil také hospodářské stavby, které byly součástí farského dvora. Byly to lehké dřevěné konstrukce. Jediná zděná, jež sloužila jako sklípek a je zobrazena na císařském otisku ke stabilnímu katastru, na plánu chybí. Vedle ní, vlastně kolmo k ní, byla stodola s jedním mlatem a dvojicí peren. K této stavbě se po levé straně přimykala dřevnice. Blíže k farní budově byly rovněž dřevěné stavby chlévů, nejbližší kravské, pak malý ovčín, prostor pro krmivo, dále stáj pro koně a na konci byly umístěny vedle sebe tři malé chlívký pro drobná domácí zvířata. Na konci 19. století byly stáje již přestavěny na zděné, takže dřevěnou stavbou zůstávala jen stodola, jejíž dispozice se nezměnila. Dřevnice byl přeložen za nově vyzděné chlívký. Již není uveden ovčín, ale jsou zde chlévy. Pozice koňských stájí se nezměnila. Veduta asi z počátku 19. století (obr. 4), podobně jako v dalších případech, ale zachycuje chlévy jako zděné. V zahradě, či spíše ve štěpnici, je malá krytá stavba, snad studna. Ve skutečnosti byla studna ve dvoře, v místech, kde se

Obr. 5. Žebnice, areály fary, kostela a školy. Situace. Kolorovaný rys provedený v měřítku tuší na tuhém papíru 37,6 × 49,1 cm. Datován 30. 3. 1835. (Archiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni)

dosud nachází. Podle situačního plánu, který pochází ze stejné doby jako půdorys fary, tedy z roku 1835 (obr. 5), byla za zdi fary umístěna kuchyňská zahrádka, stejně jako před vlastní farou.

Obr. 6. Žebnice, fara. Východní fasáda. Zbytek malované čabranky na parapetu pod oknem v patře (původní barevnost byla cihlově červená). Asi součást úpravy z konce 18. století. (Foto P. Vlček, 2008)

K prvním stavebním úpravám fary v Žebnici došlo někdy koncem 18. století, snad v souvislosti se zásadní přestavbou sousedního kostela sv. Jakuba Většího (1784–1785). Tyto úpravy směřovaly k zateplení objektu a zlepšení světelných podmínek v interiéru, a to výhradně v patře. Došlo ke zdvojení oken v obytných místnostech; nově tak byla osazena okna do líce ostění. Byla dvoukřídlá, s velkými (celkem pěti) tabulkami v každém křídle. U velké předsíně a u schodiště ale zůstala – jak bývalo běžným zvykem u místností bez vytápění – okna jen jednoduchá. K další úpravě pak došlo v druhé polovině 19. století, kdy bylo zatepleno také přízemí, proběhla výměna vstupních dveří a někdy v této době zanikla také černá kuchyně, kterou nahradil sporák. Změnou prošly dvě původně samostatné prostory hostinského pokoje a místnost pro kaplana, které byly sceleny do jedné bytové jednotky. V nárožním prostoru byl zazděn vchod do střední předsíně a nově byl naopak proražen vstup do sousední místnosti v dělicí příčce. Ještě později, patrně již ve 20. století, byla zrušena chlebová pec ve spižírně v přízemí, zatímco nová pec vznikla ve vlastní kuchyni. Vzala za své také společná kamna ve dvou místnostech patra (zůstal zde zachován jen záklenek), ale nepochybně i původně kachlová kamna ve velké místnosti faráře a asi poněkud jednodušší kachlová kamna v čeledníku.

Fasády po celém obvodu budovy fary se zachovaly v původním stavu, i když jen torzálně. Přízemí a patro odděluje profilovaná kordonová římsa. Profilovaná a poměrně velmi vyložená korunní římsa svým přesahem naznačuje, že fara neměla okapy. Jednotlivé okenní osy jsou odděleny navzájem rustikovanými pilastry, zvláště

v přízemí a zvláště v patře. Okna jsou opatřena jednoduchými kamennými ostěními s uchy a s mírně převýšenou střední částí rovného překladu. Mají tedy obvyklou formu známou z jiných soudobých staveb na panství plaského kláštera. Kromě dvou zazděných oken v přízemí západní fasády jsou všechna okna v přízemí chráněna kovovou mříží. Tvoří ji šikmo kladené a provlékané hranolové pruhy, ukotvené do rámu, a teprve ten je kotven do okenního ostění. Tento systém upozorňuje na skutečnost, že mříže byly osazeny až dodatečně, patrně však ještě koncem 18. století (jistě před rokem 1835), jak napovídá jejich barokní typ; nelze vyloučit, že souvisely s výměnou větší části oken a úpravou objektu někdy koncem 18. nebo na počátku 19. století. Na východní fasádě se zachovaly zbytky pozdně barokních nátěrů, které naznačují, že kolem okenních otvorů byly ilusivně malované architektonické detaily. Dobře je vidět čabrákový parapet vyznačený cihlově červenou barvou, v němž se uplatňovalo oválné pole v převládající slabě okrové barvě (obr. 6). Podle zachovaných detailů nelze dobře zjistit, zda jde o prvek pocházející z konce 18. století, třeba z doby přestavby kostela v letech 1784–1785. Přesné datování a podobu čabráky by snad odhalil jen restaurátorský průzkum.

Všechny fasády i část kolmé stěny s vjezdovou bránou, včetně všech architektonických a kamenických detailů, patří mezi významné součásti památky. Na východní fasádě (obr. 7) se zachovala původní kamenná ostění oken; ve střední ose patra je pak ostění doplněno ještě podloženým vrcholovým klenákem, ozdobeným postavou rytíře, jenž ukazuje rukou na slunce (obr. 8). Všechny štukové detaily jsou původní. Pod současným nátěrem prosvítá starší nátěr, naznačující, že zde byly malované čabrákové parapety. Okna v přízemí jsou chráněna mřížemi v rámech (tedy dodatečně vloženými). Okenní konstrukce vnější i vnitřní jsou mladšího původu, z konce 19. století. Přízpůsobují se svým tvarem starším oknům, která jsou dvoukřídlá, ven otvíravá, celkem osmitabulková. Vyšší okna v patře jsou starší, z konce 18. nebo z počátku 19. století, ještě s barokním kováním, doplněným někde druhotně použitým starším kováním. Z přelomu století se zachovala i vnitřní, shodně členěná okna. U jižní fasády, která je sice rovněž trojosá, ale podstatně širší, se navíc ve střední ose v patře objevuje sdružené okno, v jehož překladu uprostřed je opět podložený klenák s reliéfem rytíře, jehož ruka ukazuje směrem ke slunci (obr. 9). U tohoto okna nebylo počítáno se zateplením (okno vede na chodbu, kde se netopilo) a s osazením lícového okna (není zde vytesána drážka pro jeho osazení). Sdružené okno je vybaveno nejen původními konstrukcemi z roku 1741, které mají pevný kříž s charakteristickou oblou profilací na vnější straně, ale zachovaly se zde i původní skleněné výplně ze šestihranných terčů, fasetovaných do olova a vododorovně zavětrovaných (vyztužených) železnými tyčkami. Okno tak obsahuje pouze čtyři dále nečleněná, samostatně otvíravá křídla. Boční okna v patře se shodují s okny patra ve východním průčelí. Jde opět o truhlářskou práci z pozdního 18. století nebo z počátku 19. století osazenou v líci, u pravého okna i se zárubní, u levého je již mladší konstrukce z konce 19. století. V přízemí bylo logicky zatepleno pouze okno v levé ose, kde byla ložnice kuchařky, přičemž vnější i vnitřní okno bylo provedeno až v druhé

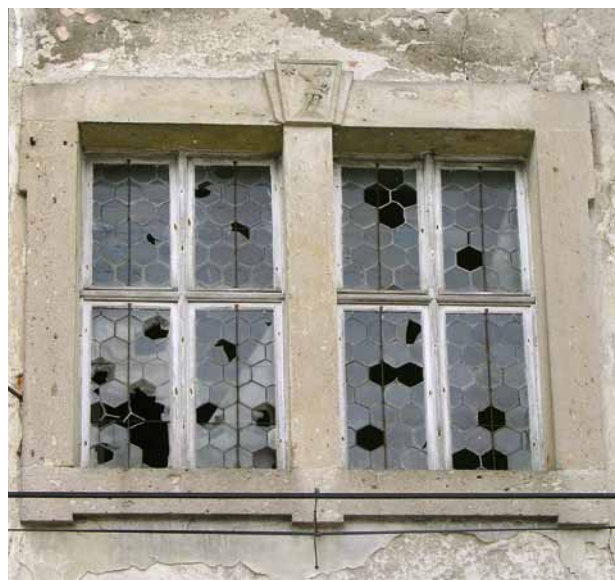
Obr. 7. Žebnice, fara. Pohled od východu. (Foto P. Vlček, 2008)

polovině 19. století. V dalších dvou okenních otvorech chybí vnější okna, ale drážky vytesané v ostění ukazují, že se s nimi počítalo. Všechna okna v přízemí jsou opět chráněna mřížemi v rámu, dodatečně provedenými patrně v konci 18. století. Ve středním okně se zachovala původní vnitřní konstrukce s křížem, dokonce i jednotlivá křídla včetně zavětrovacích tyček, ale skleněné výplně jsou již moderní. V levé ose byla v konci 19. století osazena novodobá konstrukce. Západní fasáda, jak je v Čechách obvyklé, je nejvíce porušena povětrnostními vlivy – omítka je až na nepatrné zbytky celá opadaná. Také zde mají okna kamenná ostění. Chybí však klenák s reliéfem rytíře nad středním oknem v patře. V patře se ve střední a pravé ose zachovala pozdně barokní lícová okna. Vnitřní okna byla osazena až v druhé polovině 19. století. U levého okna, jímž je osvětlen prostor záchodu, nebylo počítáno s osazením lícových oken (chybí drážka). Konstrukce tu má sice ještě podobu kříže, ale je – včetně vnitřních křídel – již mladší. V přízemí byla boční okna zazděna (ještě před osazením mříží). Střední okno si zachovalo původní barokní rám z roku 1741, zatímco okenní křídla jsou nová, v dolní části dodatečně ještě rozdělená příčkou do dvou tabulek.

Severní vstupní fasáda se koncepcí svého řešení shoduje s jižním průčelím; jen uprostřed přízemí je vstup s kamenným portálem, doplněným o nízký nadsvětlík. Levé okno v patře má vnější i vnitřní konstrukci pozdně barokní z konce 18. století. Střední sdružené okno je opět opatřeno podloženým klenákem. Má barokní kříž, ale nedochovaly se šestihránné tabulky a pouze částečně se zachovalo vodorovné zavětrování kovovými tyčkami. U tohoto okna nebylo počítáno s vnějším oknem v líci fasády. Stejně je tomu tak u pravého okna, jímž bylo osvětleno schodiště a které si zachovalo barokní kříž i vodorovné zavětrování na křídlech (obr. 10). V přízemí vlevo jsou vnější i vnitřní okenní konstrukce z druhé poloviny 19. století, kdy vznikly také historizující vstupní dveře. Nad vchodem do fary je výše zmíněná nápisová a datační deska. Pravé okno v přízemí chrání provlékaná, barokní mříž, v kamenném ostění je vytesána drážka určená pro vnější okenní rám; vnější okno patrně však nebylo nikdy osazeno. Konstrukce vnitřního okna je vrcholně barokní s křížem. U horních křídel se opět zachovalo nejen zavětrování vodorovné i svislé, ale také šestihránné terčíky fasetované do olova. Spodní křídla mají již novodobé tabulky.

Obr. 8. Žebnice, fara. Východní fasáda. Detail horní části středního okna v patře s kamenným ostěním a klenákem, jež je opatřen reliéfem rytíře. Vnější lícované okno má zvenčí pozdně barokní kování, zevnitř je kování vrcholně barokní, použité druhotně. (Foto P. Vlček, 2008)

Obr. 9. Žebnice, fara. Jižní fasáda. Střední sdružené okno v patře s kamenným ostěním a klenákem, jež je opatřen reliéfem rytíře. Okenní konstrukce je původní s charakteristickým pevným křížem a oblou lištou na něm. Původní jsou i okenní křídla včetně terčů fasetovaných do olova, zavětrovaná svísele (vnější okno) a vodorovně (unitří okno) pomocí kovových tyček. (Foto P. Vlček, 2008)

Z uvedeného popisu vyplývá, že lze celkem snadno rekonstruovat částečně zachované barokní detaily a udělat si výbornou představu o původním vnějším vzhledu barokní fary z roku 1741 (obr. 11).

Obdobně pozoruhodná je míra dochování interiérů. Takřka intaktní je malý sklípek, jež byl vyhlouben pod severozápadní částí objektu. Zachovaly se tu původní klenby a jednoduchý portálek propojující prostory sklepa. Drážka v ostění ukazuje na existenci dveří, které se ale nedochovaly. Sklepy nebyly omítnuty a podlahu v nich tvořila s největší pravděpodobností jen udusaná hlína.

V předsíni v přízemí jsou všechny vstupy do navazujících místností opatřeny jednoduchými kamennými ostěními s uchy. Nezachovaly se zde ale žádné původní dveře s výjimkou vstupu na schodiště: tyto dveře jsou dvoukřídlé, svlakové, v horní polovině každé křídlo prolamuje dvojice vykrajovaných polí v podobě kuželek (obr. 12). Nahoře spočívají na složitě esovitě stáčených závěsech, dole jsou rovné závěsy. Zachovala se u nich původní klika se zámkovým štítkem a přítuha zvenčí, zevnitř pak otevřený zámek. Dveře do někdejšího čeledníku vlevo jsou nově chybně osazeny do líce ostění. Klenba předsíně je klášterní na obdélném půdorysu s trojúhelnými výsečemi. Podlaha je vytvořena z cihel; patrně se jedná o původní řešení. Navazující prostor někdejší černé kuchyně ve středním traktu má rovněž klášterní klenbu, ale klasickou, čtvercovou, s trojúhelnými výsečemi na každé straně s výjimkou východní strany, kde se uplatňuje pětiboká výseč. (Původně byl pod touto výsečí – pod dnešní tenkou omítkou je černá od sazí – sopouch s odtahem do komína, protože právě zde bylo otevřené topeniště.) Cihelná dlažba je asi původní, neboť zahrnuje otisk někdejšího otevřeného ohniště. Při vstupu do nárožní jihozápadní místnosti se zachovalo kamenné

ostění s mladšími dveřmi. Mladší dveře jsou rovněž při vstupu z předsíně (patrně z třetí čtvrtiny 19. století); při něm byla zřízena nová pec. Zajímavý je výklenek vedle okna: je v něm vestavěna prkenná police (jde o spížní výklenek); vlastní okno má ještě barokní konstrukci, i když silně poškozenou.

Čeledník vlevo od vstupu měl původně prkennou podlahu, strop prošel úpravou patrně v době kolem roku 1800 nebo později při zateplení čeledníku. Byla zde provedena římsa (části chybí) bez fabionu. Nelze vyloučit možnost, že místnost měla záklopový strop. Při dalším zateplování byly vloženy do líce záklenku druhé dveře, které sice chybí, ale podle závěsů lze předpokládat, že k této úpravě došlo až v druhé polovině 19. století. V jižní stěně se zachoval původní neprofilovaný kamenný portálek s uchy, který vede do místnosti kuchařky. Vedle je vysoký, segmentově zakončený pravoúhlý výklenek, jež sloužil pro postavení kamen vytápějících čeledníků (a také trochu vedlejší ložnici kuchařky). Dveře do této místnosti jsou z konce 19. století, ale závěsy v kamenném ostění zůstaly původní. Rovněž zde byla kdysi prkenná podlaha. Strop je novodobý, bez fabionu a bez římsy.

Vpravo od vstupu vede schodiště do patra, jehož kamenný portálek je částečně překryt klenbou, což dokazuje původnost portálku. Zachované dvoukřídlé barokní dveře již byly výše zmíněny. Vlastní schodiště je rovněž barokní s dřevěnými stupni s charakteristickou profilací v čele (obloun a odsazení). Malá nástupní podesta má původní cihelnou, silně prošlapanou dlažbu. Zachovalo se rovněž barokní zábradlí (obr. 13) v okně do schodišťového prostoru (obr. 14), vytvořené z vyřezávaných „kuželek“. Schody do sklípku jsou dřevěné. Ve střední místnosti pravého traktu byla dříve chlebová pec, která zabírala prostor v jihovýchodním koutě. Na jejím místě je

Obr. 10. Žebnice, fara. Jižní fasáda. Původní barokní okno na chodbě v patře, vložené do pevného kříže, se čtyřmi samostatnými křídly s původní výplní z šestibokých terčů fasetovaných do olova. Výplně jsou zpevněny zavětrovacími železnými tyčkami, dvěma vnitřními vodorovnými a jednou vnější svislou. Kování je provedeno výrazně složitěji než na okně na schodišti, jiné jsou průtuhy, shodují se jen motýlky. (Foto P. Vlček, 2008)

dnes hluboký, polokruhový záklenek a vytápěcí prostor pod novou pecí v někdejší černé kuchyni. Na podlaze je zde dobře vidět původní barokní cihelná dlažba, která se ostatně zachovala v celé místnosti, zaklenuté valenou klenbou s párem styčných trojúhelných výsečí. V okením záklenku lze rozeznat barokní konstrukci okna; barokní (možná až pozdně barokní) je rovněž dřevěná okenice bez nátěrů s drobnými esovitými závěsy. V severozápadním koutu se nalézá nízký vchod do prostoru pod schodištěm, který má kamenné barokní ostění s uchy a prkenné dveře. Při vstupu jsou mladší dveře s křížovými závěsy, patrně z třetí čtvrtiny 19. století, nasazenými na původní barokní panty. Stejně disponovaná místnost leží při jihozápadním nároží budovy. Je přístupná z kuchyně a sloužila kuchyňskému provozu. Podlaha chybí, valenou klenbu prolamuje střední pár styčných trojúhelných výsečí. Vedle vchodu se nalézá spízní výklenek v obvodové zdi, následuje okno v segmentovém záklenku. Další okno v západní zdi bylo dodatečně zazděno. Ve vstupu jsou osazena prkenná dvířka jiného formátu, patrně převzatá ze zaniklých chlívků.

Na mezipodestě schodiště se zachovala dvojice původních suchých záchodů. Záchody jsou tvořeny dřevěnou stěnou, která nesáhá až ke stropu, dřevěnou přepážkou

Obr. 11. Žebnice, fara. Návrh řešení severní fasády s pozdně barokními malovanými doplňky. (Převzato od Tomáš Šantavý, projektový ateliér pro architekturu a pozemní stavby, spol. s r. o.; zakreslení detailů P. Vlček, 2008)

mezi nimi a prkennými svlakovými dveřmi na jednoduchých závěsech. U obou dveří se zachovaly původní klikové štítky, u pravých dveří i klika. Vnitřní průtuhy i jednoduché otevřené zámky jsou u obou dveří původní. Zajímavý je vlastní sedák záchodu s příklopkou na otočném mechanismu (obr. 15). Asi se nedá určit, zda pochází z barokní doby, ale v každém případě je velmi starý. U okna, jehož konstrukce je mladší, bylo použito starších křídel, která odpovídají typu barokního okna.

V patře se vstupuje schodištěm do střední široké chodby, z níž se na severovýchodní straně vchází do pokojů faráře. Na západní straně se nalézá schodiště a dále vchod do místnosti pro hosty. V jižním konci je pak dodatečně zazděný vchod do místnosti pro kaplana. Rovněž se tu dochovala původní kamenná kamenná ostění, včetně dvířek. Barokní je keramická podlaha z čtvercových dlaždic, jakož i strop s výrazným fabionem a štukovými nástrojnými zrcadly, které kdysi snad ještě zdobila dekorativní malba. První dveře od severu na západní straně vedou ke schodišti na půdu (obr. 16, dveře vpravo). Mají dřevěné lištové ostění s uchy a jsou původní, ale po průtuze a zámkovém štítku zbyl jen negativní otisk v novodobém bílém nátěru (zámek na rubové straně se zachoval). Pod nátěrem prosvítá obrazec, tvořený dvojicí vykrajovaných polí. Podobné dřevěné ostění, ale bez dveří, existuje při vyústění schodiště z přízemí (obr. 16, dveře vlevo); i tyto dveře a oba další vstupy na západní straně (jeden z nich je dnes opatřen ostěním a dveřmi v historizujícím pojetí) byly jistě kdysi řešeny stejným způsobem. Uzavírací křídlu obou kamenných dvířek je členěno vykrajovaným malovaným polem (obr. 17). Ve východní stěně se nalézá jediný vchod, který má rovněž dřevěné lištové ostění s uchy.

Oba pokoje faráře mají prkennou podlahu a strop s vysokým fabionem, oddělený od stěn římsou. Strop v hlavním pokoji je opatřen štukovým zrcadlem; nelze vyloučit, že zde byly dekorativní malby. V jižní stěně je vstup do vedlejšího pokoje (ložnice) opět s dřevěným lištovým ostěním s uchy. Hned vedle vpravo od dveří se nalézá pravouhlý výklenek ve zdi, kde původně stála velká kachlová kamna. Překlady oken (ale i vstupních dveří) nejsou

Obr. 12. Žebnice, fara. Původní barokní dvoukřídlé dveře, které uzavírají vchod v přízemí na schodiště do patra. Zachovalo se kompletní kování, včetně závěsů, zámku, klikového štítku kliky a také přítuhy. (Foto P. Vlček, 2008)

Obr. 13. Žebnice, fara. Barokní dřevěné zábradlí na schodišti do patra. (Foto P. Vlček, 2008)

segmentové, ale rovné, jak odpovídá tehdejšími zvyklostem pro „lepší“ místnosti. Podobně jsou řešeny překlady v ložnici. Na dřevěném ostění dveří (dveřní křídla chybí) jsou otisky původních barokních závěsů. Vedle dveří se zachovala nika s konchou. Jen nepatrně větší jsou protilehlé místnosti kaplana a hostinská místnost. Spojovala je původně jen společná kamna, po nichž se zachovala nika, kde dnes stojí pozdně klasicistní kachlová kamna. Nárožní místnost je vybavena prkennou podlahou, fabionovým stropem s prázdným zrcadlem a profilovanou římsou. Okna mají rovné překlady. Původní vstup do chodby je zazděn. Hned vedle něho je malá nika s konchou. Podobně je řešena hostinská místnost. Vstupní dveře pocházejí z druhé poloviny 19. století.

Schodiště na půdu je původní, včetně prkenných svačkových dveří, které uzavírají bezprostřední vchod. Zachoval se tu původní zámkový štítek, vedle toho mladší. Prvnímu odpovídá otevřený barokní zámek, druhému krabicový, klasicistního typu. Krovová konstrukce s ležatou stolicí zavětřovanou ondřejskými kříži je barokní, z doby výstavby fary.

Přestože farní budovy zpravidla představují v obcích vedle kostela hlavní dominantu a významnou památku, byla jejich obecnému architektonickému řešení věnována v literatuře až dosud jen minimální pozornost. Jedná se přitom o velmi pozoruhodný stavební typ, zcela svébytný, spojující v sobě převážující útvar obytného domu zvláštního účelu s hospodářstvím. Zvláště u venkovských

far, a takových byla drtivá převaha, tvořilo hospodářství významnou složku příjmu jednotlivých farních obročů. Farář tak byl, ale i nebyl sedlákem; také on byl závislý na rozmarech povětrnosti, z níž se odvíjely jeho příjmy, a to ať přímo z vlastního hospodaření, či z vybíraného desátku od sedláků. Pozemkové vlastnictví fary patřilo ve vesnici k největším.

Výjimkou nebyla ani fara v Žebnici. Patřily k ní zhruba tři čtvrtiny lánu. Výměrou tak zaostávala za pěticí láníků v Žebnici a řadila se velikostí k dalším třem místním sedlákům.¹⁶ Ti všichni ovšem odváděli faráři ještě desátek, který se pohyboval kolem pěti tisíc litrů žita, čtyř tisíc litrů ovesa a 650 litrů ječmene, nepochybně pro přívar piva v klášterním pivovaru. Vedle toho farář získával ještě akcidenční platby jak ve formě pronájmu kostelních (železných) krav, tak poplatky za krávy sedláků (letníky), vybírané zprvu v naturální formě (odvodem sýrů), posléze v penězích. Nevelký byl výnos ze štol, tedy z oddavek, křtů, biřmování, pohřbů a podobných církevních úkonů, prováděných knězem v úboru se štolou. Celkem tyto farní příjmy činily v Žebnici na počátku 18. století asi 45 zl., což zhruba odpovídalo výdajům na čeled a kuchařku. Farář ovšem nemusel platit za opravy či přestavby farní budovy. To byla starost patronátního pána, v Žebnici tedy

¹⁶ Národní archiv Praha, Stablní katastr, IS, sign. Plz 624, inv. č. 6814.

Obr. 14. Žebnice, fara. Okno na sever v prostoru schodiště v patře – detail. Okno je původní barokní, ale jeho kování bylo jednodušší než v obytných místnostech. Zachoval se původní barokní kříž. Horní křídla mají zachované skleněné výplně z terčiků fasetovaných do olova. Zavětrování kovovými tyčkami (u dolních křídel chybí). U obou křídel zůstaly zachovány drobné přítuhy v podobě zavěšených kroužků a oboustranné motýlky. (Foto P. Vlček, 2008)

opatství plaského, posléze Náboženského fondu a nakonec Metternichů.

Zásluhou toho, že starost o výstavbu a údržbu far přináležela patronátu, je architektura far velmi rozmanitá. Někde se přizpůsobuje místním zvyklostem, jindy se od místní architektury výrazně liší a působí dojmem malých zámků. Farní budova nebyla, stejně jako polnosti a lesy, majetkem obročí, ale patřila ke kostelnímu (zádušnímu) majetku. Takové vlastnictví bylo poměrně složité, v každém případě o něm předně rozhodoval patronátní pán, na druhém místě pak obec a až v poslední řadě církev – někdy ale ani tak ne. Ostatně stačí se podívat na indikační skizzu ke stabilnímu katastru z roku 1839, kde jsou farní pozemky označeny jako metternichovský patronát k žebnické faře. Byl to skutečně kolátor, kdo přednostně rozhodoval, protože se většinou jednalo o jeho prostředky, z nichž byla hrazena výstavba farních budov. Pochopitelně nebylo tomu tak všude a vždy. Někdy výstavba či oprava byla hrazena z jiných prostředků, jako třeba z kostelních peněz. Tak například faráři v Dolanech na Klatovsku, Jan Václav Chládek, zažádal 21. 3. 1729 o povolení použít dalších 100 zl. z kostelního jmění (vrchností zde bylo Tovaryšstvo Ježíšovo) na stavbu fary, protože původní byla na spadnutí a musela být od základů nově postavena. Farnost ovšem měla velkou smůlu – fara 5. 10. 1765

Obr. 15. Žebnice, fara. Záchodový sedák v mezipatře se zachovaným otočným závěrem. Pokud není barokního původu, pak nepochybně vznikl nejpozději v 1. polovině 19. století. (Foto P. Vlček, 2008)

vyhořela a musela být přestavěna. Kostelních peněz v Dolanech bylo málo, jen 80 zl., takže na stavbu bylo požádáno i o kostelní peníze z přífařených Katovic a Koštic ve výši 300 zl.¹⁷

Na stavbu fary nebo na její vybavení mohly být pořádány veřejné sbírky, pokud patronátní pán neměl peníze, nebo nechtěl investovat své prostředky. Taková situace nastala ve východočeské Horní Sloupnici, kdy patron kostela, jímž bylo město Litomyšl, vydal povolení ke sbírce v únoru roku 1718 pro právě dokončený kostel sv. Mikuláše, respektive na jeho zařízení a na vybavení fary, rovněž nedávno předtím dokončené.¹⁸ Bylo možné žádat také o prostředky ze solní pokladny, tedy z berně, jejíž výnos byl určen právě na obdobné stavby. Tak víme například, že se v roce 1712 obrátil hrabě Václav Lažanský na arcibiskupskou kancelář se žádostí o příspěvek ze solní pokladny na opravu fary ve Vsesulově na Rakovnicku. Později, roku 1774, chtěl využít této možnosti i hrabě František Pachta, takže požádal o příspěvek na dostavbu fary v Blatně na Chomutovsku, která – jak uvedl – pro

17 Národní archiv Praha, fond APA I, recepta, kart. 1191, 1418 a 1422, z 21. 3. 1729, 7. 10. 1765 a 2. 3. 1766.

18 Národní archiv Praha, fond APA I, recepta, kart. 1071 z 8. 2. 1718.

19 Národní archiv Praha, fond APA I, recepta, kart. 1030 z 8. 11. 1712 a kart. 1520 z 18. 9. 1774.

Obr. 16. Žebnice, fara. Dvojice dveří na chodbě v patře – při vyústění schodiště z přízemí (vlevo) a nástupu na schodiště na půdu (upravo). Původní vrcholně barokní kování bylo zcizeno (odkazují na ně obrysy pod novodobým nátěrem, pod nímž je skryt i obrazec na dveřním křídle). Ve výplních lze předpokládat existenci malovaných symbolů plaského opatství (nejspíše hvězdu, ale i růži či lilii). (Foto P. Vlček, 2008)

nedostatek finančních prostředků není dokončena.¹⁹ Někdy došlo i na to, že farář musel přestavbu nevyhovující fary financovat sám z vlastních zdrojů. To se stalo Václavu Ignáci Šlechtovi v Kožlanech na Kralovicku, jenž začal s přestavbou „velmi vlhké fary“ v roce 1719. Vlastní peníze mu však záhy došly, a tak se obrátil na konsistoř se žádostí o půjčku 100 zl., kterou by sám splatil. Patronka (hraběnka Lažanská) totiž na přestavbu – jak si stěžoval – poskytla jen povozy.²⁰ Vyskytly se i případy, kdy patronátní pán nechtěl zaplatit některé prostory, které mu nepřišly potřebné. Třeba kníže Schwarzenberg sice v roce 1729 vyhověl lednickému faráři při novostavbě fary, ale čtvrtý pokoj v patře, tedy hostinskou místnost, musel farář financovat z vlastních prostředků.²¹ Krumlovský vrchní hejtman v roce 1731 dokonce Schwarzenbergovi navrhol, aby faráři sami každoročně přispívali určitou částkou na opravy far.²²

Záleželo tedy velmi na štedrosti patronátního pána, na jeho bohatství a na jeho vůli, jestli chce také prostřednictvím duchovní správy propagovat svou osobnost. Zachované rozpočty na vybudování far ukazují více jak nápadně rozdíly ve výdajích na jednotlivé budovy. Uvedené cenové relace z 18. století není nutné korigovat ohledně změn ceny stavebních prací, které tehdy byly v zásadě stabilní; výrazně stouply až v závěru 18. století. Rozdíly v cenách jednotlivých budov jsou přesto obrovské. Až neuvěřitelné jsou údaje o nákladech za faru v Hradci (okr. Plzeň-jih), vyčíslené na 470 zl., či faru ve Vidimi (okr. Mělník), jejíž rozpočet byl udán na 615 zl. I když jsou obě tyto fary uváděny jako novostavby, patrně se jednalo jen o jejich přestavby. Ceny jsou asi zkrácené, protože ne vždy udávají jen na farní budovu, ale mohou se týkat i hospodářských budov. Někdy byly ovšem jistě nadsazené od stavitelů. Například na faru v Bochově na Karlovarsku bylo v roce 1729 počítáno s obrovskou částkou 7 923 zl. a 20 kr., přestože fara je srovnatelná s farou

Obr. 17. Žebnice, fara. Původní kamenná dvířka s barokním kováním a viditelným vzorem – malovaný vykrajovaný rám s hvězdou plaského opatství uprostřed. (Foto P. Vlček, 2008)

v Blšanech, odhadnutou v roce 1734 na 3 684 zl. a 7 kr., v Drahoňově Újezdu (okr. Rokycany) z roku 1780, jejíž náklady byly vypočteny na 3 881 zl. a 29 kr., či s farou ve Vejprnicích (okr. Plzeň-sever) ze stejného roku, která měla stát 2 565 zl. a 59 kr. Děkanství, což obvykle bývala budova oproti běžné faře přece jen rozlehlejší, postavené v Nepomuku bylo K. I. Dientzenhoferem odhadnuto v roce 1747 jen na 2 790 zl.²³ Stavba výše již zmíněné, poměrně rozlehlé patrové fary v Horní Sloupnici stála v roce 1797 6 287 zl. a 36,5 kr.²⁴

Podíváme-li se na farní budovy v Čechách jako na celek, je nápadné, jak málo z nich se zachovalo ze staršího období. Fary se středověkými substrukcemi jsou raritou. Renesanční se zachovaly v nepatrném počtu spíše ve městech. Větší je počet raně barokních budov, většinou ale z pozdního 17. století. Odhadem lze tak tvrdit, že necelých deset procent farních budov má starší než vrcholně a pozdně barokní původ. Drtivá většina far pochází až z 18. století, přičemž jejich výstavba je rozdělena v čase poměrně rovnoměrně, takže se stejnou intenzitou probíhala jak v době „temna“, tak v éře osvětlení. Lze předpokládat, že starší farní budovy byly stavbami nepřilíš

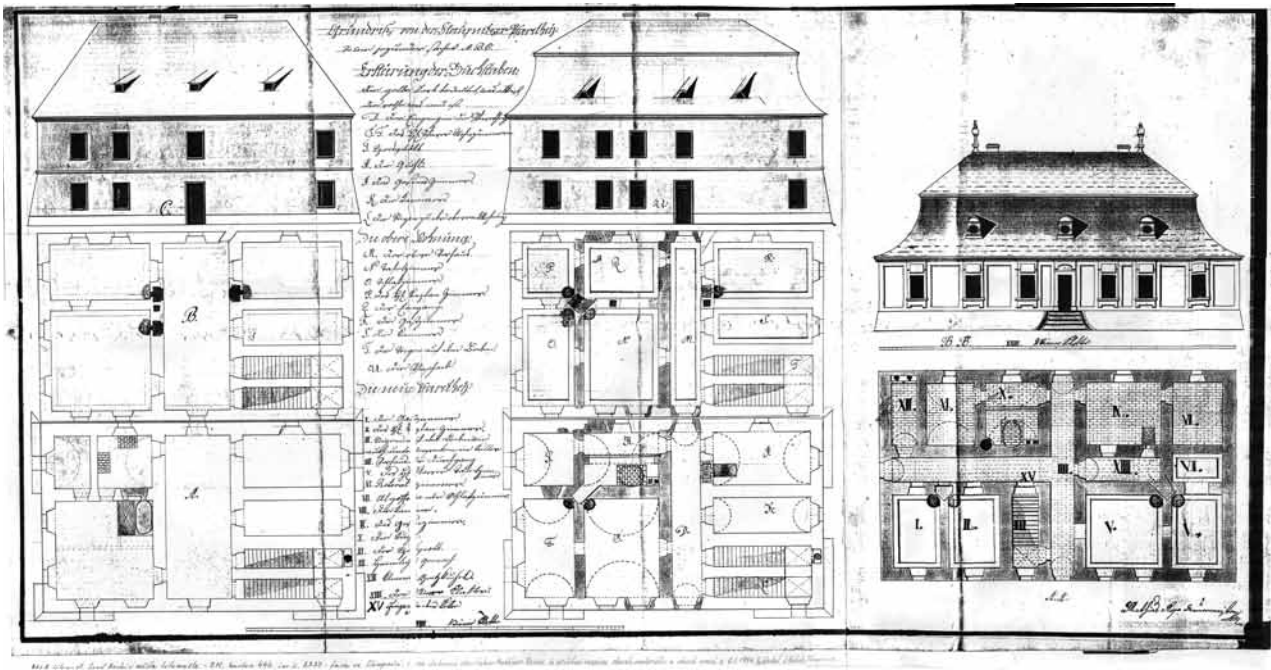
20 Národní archiv Praha, fond APA I, recepta, kart. 1083 z 5. 6. 1719.

21 PUMPR, P.: *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách*, s. 246.

22 Tamtéž.

23 Národní archiv Praha, fond APA I, recepta, kart. 1265 z 6. 7. 1739, kart. 1191, 2. 4. 1729, kart. 1229, 11. 3. 1734, kart. 1581, 19. 4. 1780, kart. 1584, 11. 7. 1780, kart. 1299, 28. 4. 1747.

24 SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Reg. magistrát Litomyšl, kart. 444, i. č. 2327. (Za upozornění a za materiál děkuji J. Holubovi z Horní Sloupnice.)

Obr. 18. Návrh Matěje Rosy na faru v Horní Sloupnici (okr. Svitavy). Plán je z roku 1795. Představuje tři možnosti (nakonec zvítězila čtvrtá, na plánu nezachycená). Zcela vlevo je znázorněna stávající fara vybudovaná krátce po roce 1711 (dispozičně velmi příbuzná faře v Žebnici), uprostřed je návrh úprav její vnitřní dispozice, vpravo je pak návrh novostavby přízemní farní budovy. (SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Reg. magistrát Litomyšl, kart. 444, i. č. 2327)

kvalitními, nepříliš rozlehlými, zřejmě velmi často jen přízemními, někdy roubenými. Jistě ovšem existovaly i výjimky. Zdá se, že většina farních budov dostává důstojnou podobu až během 18. století a teprve v této době dochází k jasnému odlišení farních stavení od sedláckých statků. Nic na tom nezměnila ani vláda Josefa II.

Farní budovy v Čechách v 18. století představují širokou škálu staveb různého dispozičního i objemového řešení. Pouze výjimečně se na utváření těchto budov podíleli nejvýznamnější architekti českého baroka. Většinou na nich pracovali místní stavitelé a zedničtí mistři. Použité architektonické detaily se tak pochopitelně výrazně liší, ale typologicky lze vymezit určitou převládající formu, převládající nepochybně proto, že funkčně nejlépe vyhovovala. Ve městech se fary někdy dostávaly do řadové zástavby, ale jinak se jednalo výlučně o solitérní budovu, která umožňuje jednoduchou vnitřní skladbu místností. Jen asi každá desátá fara je přízemní, zpravidla opatřená poměrně vysokou zvalbenou (často mansardovou) střechou. Přestože přízemní fary jsou méně četné, jsou také méně reprezentativní a ve venkovské výstavbě méně výrazné, objevují se po celé 18. století. Dobrým příkladem je návrh na faru v Horní Sloupnici z roku 1795 od Matěje Rosy, jenž vedle zakreslení tehdejší patrové fary (z doby po roce 1711) a jejích úprav navrhl také novou přízemní farní budovu (obr. 18).²⁵

Velmi vzácné je řešení farní budovy jako stavby dvoukřídlé (na Plzeňsku třeba fara v Dolní Bělé). Přímo raritní je stavba trojkřídlá či vícekřídlá. Stejně vzácné – mimo oblasti roubené architektury – je použití dřevěných konstrukcí, které stavbu fary přibližují podobě ostatních vesnických staveb (například fara ve východočeském

Stárkově či v Dolní Krupé na Mělnicku nebo v Lindavě). Naproti tomu je stejnou vzácností vytvoření farní budovy ve formách, které spíše odpovídají drobnému šlechtickému obydlí, třeba loveckému zámečku. To je více jak nápadně patrné u nejvýstavnější venkovské farní budovy v Čechách – ve Zlonicích (okr. Kladno), kde byli patronátními pány hrabata Kinští. K. I. Dientzenhofer plán této fary vypracoval v roce 1746.²⁶ Zopakoval zde schéma, které předtím, roku 1735, použil při stavbě jezuitského pavilonu na pražském Smíchově, oproti němuž je však zlonická stavba rozšířena o jednu okenní osu. Ještě nápadněji se loveckému zámečku přibližuje zcela ojedinělá fara v Tuklatech (okr. Kolín), jejíž půdorysné řešení farám vůbec neodpovídá. Ve skutečnosti se totiž jednalo právě o lovecký zámeček, který si nechala v roce 1713 postavit Marie Terezie Savoy-Carignano, rozená z Liechtensteinu, ale posléze jej přenechala k potřebám fary. Drobnému zámečku se podobá i fara v Hostivicích (okr. Praha-západ), šlechtickému domu pak fara v Úštěku či fara v Uhlířských Janovicích (okr. Kutná Hora).

Pokud chceme charakterizovat obvyklou farní budovu v 18. století, lze konstatovat, že se jednalo o solitérní patrovou stavbu s výraznou zvalbenou, popřípadě mansardovou střechou s typickou dvojicí komínů. Půdorysně to byla obdélná stavba, v průčelí zpravidla pětiosá a na bocích tříosá, často se středním rizalitem. Členění fasád se omezuje zpravidla na šambrány oken, častější jsou liseny, vzácně se objevují suprafenestry nebo zdobené parapety.

25 Tamtéž.

26 VILÍMKOVÁ, M.: *Stavitelé paláců a chrámů*, s. 157.

Také ve vnitřní dispozici se většina barokních far navzájem podobá, i když je použito různého traktování. V přízemí se tak objevuje předsín, čeledník, pokoj kuchařky, černá kuchyně a na ní navazující spižárna. V patře je to byt faráře o jednom velkém pokoji (salonu) a malém pokoji, který sloužil jako ložnice. Dále v patře byl pokoj kaplana a také hostinská místnost. Záchod byl zpravidla umístěn na schodišti, nebo ke schodišti přiléhá. Nezbytnou součástí farního areálu byl vždy alespoň malý hospodářský dvůr, v němž nechyběla stodola, chlévy pro krávy a stáje pro koně, chlévy pro malé domácí zvířectvo a dřevník.

Mnohdy nechyběly ani ovčiny. Spíš výjimečně se objevují sýpky.

Stejně schéma platí prakticky pro všechny fary nezávisle na typu patronátu; je zcela lhotejné, zda patronátním pánem byla církevní či světská vrchnost, panovník, šlechtic nebo město. Rozhodující roli nehrál ani region. Jako takřka vždy byly hlavním ukazatelem peníze, které hodlal patron na stavbu fary vydat. Tomuto základnímu schématu odpovídá i fara v Žebnici, která ale svou velikostí a výzdobou patří u nás spíš mezi menší a skromnější farní budovy z období vrcholného baroka.

Prameny

Chronici Plassensis privati „Tilia Plassensis“ II, (ed. PODLAHA, Antonín). Praha, 1909.

Národní archiv, Praha, fond APA I, recepta, kart. 1030 z 8. 11. 1712; kart. 1071 z 8. 2. 1718; kart. 1083, 5. 6. 1719; kart. 1191, 21. 3. 1729; kart. 1265 6. 7. 1739; kart. 1191, 2. 4. 1729; kart. 1229, 11. 3. 1734; kart. 1581, 19. 4. 1780; kart. 1584, 11. 7. 1780; kart. 1299, 28. 4. 1747; kart. 1418, 7. 10. 1765; kart. 1422, 2. 3. 1766; kart. 1520, 18. 9. 1774.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Reg. magistrát Litomyšl, kart. 444, i. č. 2327.

Národní archiv Praha, Stabilní katastr, IS, sign. Plz 624, inv. č. 6814.

Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, archiv plánů, složka Žebnice.

Literatura

BUKAČOVÁ, Irena; FOUĐ, Karel; FÁK, Jiří: *Severní Plzeňsko*. 1. sv. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1996.

KOČKA, Václav: *Dějiny politického okresu Kralovického*. 1. sv. Soudní okres Kralovický. Kralovice, Kralovický okres, 1930.

PODLAHA, Antonín: *Posvátná místa království Českého, Arcidiecése Pražská*. 3. díl. Vikariáty Kralovický, Vlašimský a Zbraslavský. Praha, Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1909.

PODLAHA, Antonín: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*. 37. díl. Politický okres Kralovický. Praha, Archaeologická kommise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1912.

PUMPR, Pavel: *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách*. Brno, Matice moravská, 2010.

SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmen*. 1. Theil. Rakonitzer Kreis. Prag, 1785.

SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen, Statistisch-topographisch dargestellt*. 6. Bd. Pilsner Kreis. Prag, J. G. Calve'sche Buchhandlung, 1838.

Umělecké památky Čech. 4. díl. Praha, Academia, 1982.

VILÍMKOVÁ, Milada: *Stavitelé paláců a chrámů, Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*. Praha, Vyšehrad, 1986.

Nepublikované zprávy

SOMMER, Libor; MACEK, Petr: *Žebnice – záměr obnovy kulturní památky*. 2003. Archiv autora.

VLČEK, Pavel: *Žebnice, fara čp. 1, pokyny k rekonstrukci*. 2008. Archiv autora.

Summary

The High Baroque vicarage at Žebnice and the typology of vicarages built in the second half of the 18th century

Keywords: Žebnice — domain of Plasy Monastery — vicarage — Baroque architecture — architectural history and typology

The treatise deals with the unusually well-preserved vicarage at Žebnice whose preserved details (albeit some of them only in a fragmental condition) allow reconstructing the original appearance of the structure at the time of its construction. The vicarage was built by the Cistercian Abbot Celstin Stoy in 1741. In the following years it only experienced usual adjustments related to external circumstances. Thus it was warmed up by means of new external windows; moreover, it came to a characteristic change of the heating system, with the original open-hearth kitchen replaced with a cooking stove and the former externally operated stoves substituted by new ones. In modern times,

coincidentally with the decline of the local farmstead, the structures used for that purpose ceased to exist as well. Consequently, the typical farmyard with a vicarage was transformed into a solitary vicarage building.

In virtue of reconstructing the original furnishings and the composition of individual rooms, the author has endeavoured to specify the related architectural type on the territory of Bohemia in the second half of the 18th century, notwithstanding that the vicarage at Žebnice ranks among rather smaller structures of this kind. In various vicarages, the arrangement of the rooms both on the first floor and downstairs does not differ too much. As for the appearance of a vicarage, it does not play any role whether the construction works were funded by patrons belonging either to spiritual or temporal powers. The deciding factors were only financial means and the selected architect.

(Translated by Karel Matásek)